

En skärvstenshög i Värö

Fornlämning 179 :3
Värö socken
Halland

Göteborgs arkeologiska museum
ARKIVEXEMPLAR

Mats Jonsäter
Riksantikvarieämbetet Rapport UV 1985:7

RIKSANTIKVARIÉÄMBETET OCH STATENS HISTORISKA MUSEER

RAPPORT

UV 1985:7

THE CENTRAL BOARD OF NATIONAL ANTIQUITIES AND THE NATIONAL HISTORICAL MUSEUMS

258/85 14 OKT. 1985

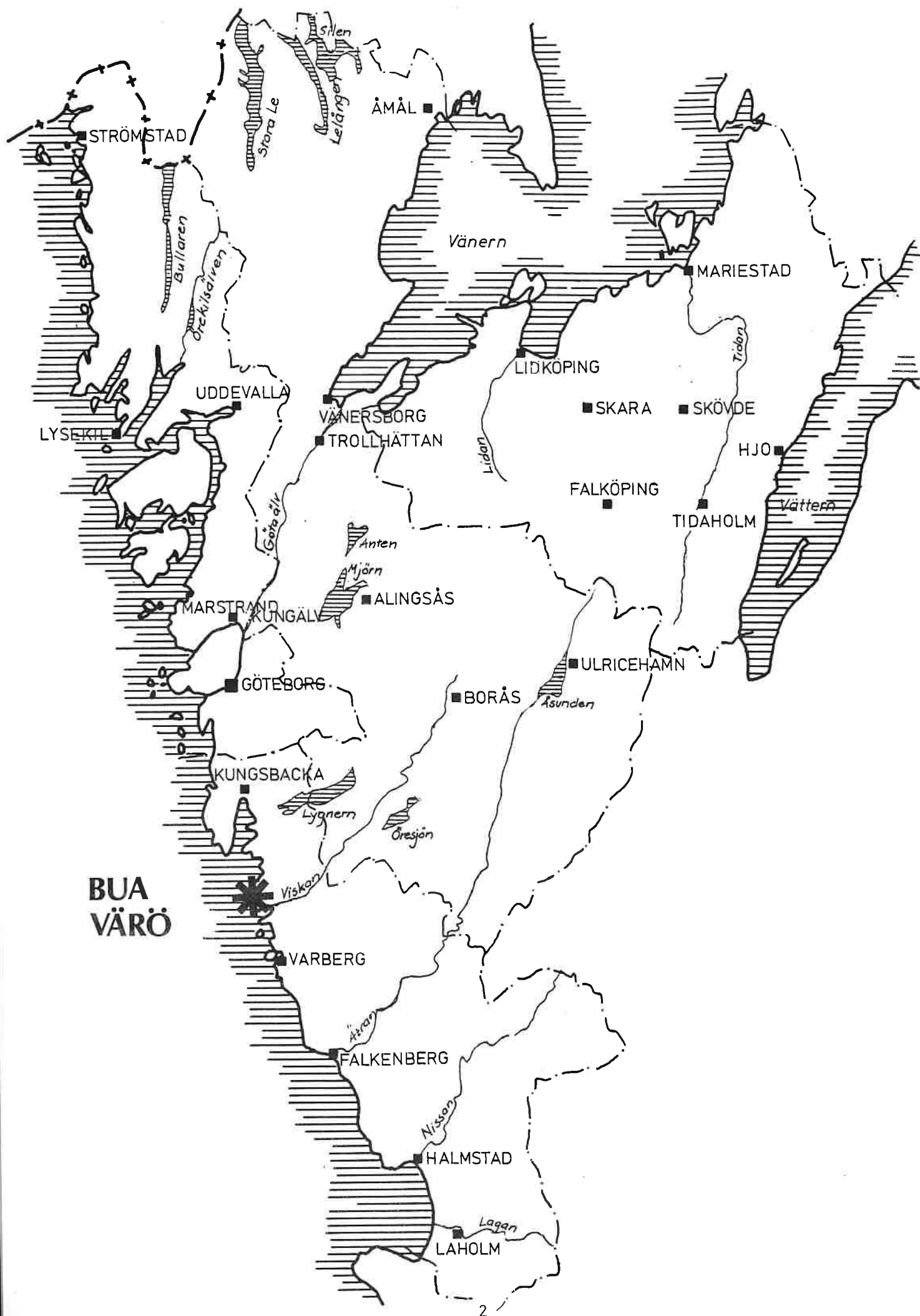
En skärvstenshög i Värö

Fornlämning 179
Värö socken
Halland

Arkeologisk undersökning 1977

Mats Jonsäter

EN SKÄRVSTENSHÖG I BUA, VÄRÖ SOCKEN, HALLAND

av Mats Jonsäter

INLEDNING

Under slutet av maj 1977 utförde riksantikvarieämbetets undersökningsverksamhet en undersökning av en förmodad gravhög på Bua 40:15 i Värö socken, Halland. Den förmodade gravhögen, som vid undersökningen visade sig vara en skärvstenshög, har legat i en grupp om tre anläggningar. En av dessa, fornlämning 179:1, undersöktes 1968 och i samband med den undersökningen kunde också konstateras att den andra anläggningen, fornlämning 179:2, skadats svårt och sannolikt förstörts. Anledningen till undersökningen av den tredje högen, fornlämning 179:3, var att Varbergs kommun önskade kunna utnyttja tomten till fortsatt utbyggnad av småhus. Undersökningen utfördes under ledning av Mats Jonsäter och den bekostades av Varbergs kommun.

MÅLSÄTTNING

Vid göteborgsinventeringen 1919 antecknades förekomsten av fem högar, varav två osäkra. Då riksantikvarieämbetets inventering utfördes 1965 påträffades endast tre högar och redan då var en av dem kraftigt skadad. Vid den arkeologiska undersökningen av en av dessa 1968 framkom stora mängder keramik av bronsålderskaraktär och dessutom ett tiotal degelfragment vilket tydde på förekomsten av en bronsåldersboplats, möjligen en verkstadsplats för bronsgjutning. Målsättningen

för undersökningen av den tredje högen var därför att, förutom arkeologisk dokumentation av högen, undersöka om boplatsen eller verkstadsplatsen även sträckte sig in på det område som nu berördes av exploatering. Vidare att undersöka om det i så fall var fråga om en gjuteriplats eller en boplats i egentlig mening.

REDOVISNING AV UNDERSÖKNINGEN

Fornlämningen låg på en mindre åsrygg som avsatts på nordöstra sidan av den bergsrygg som sträcker sig från Båtfjorden till Klosterfjorden på Väröhalvön. Längs åsryggen går en gata och den planerade villatomten låg på sydvästra sidan av denna. Ungefär fem meter in från gatan slutade tomten ganska kraftigt ett tiotal meter mot VSV för att sedan flacka ut mot en liten, nästan igenvuxen sjö eller damm. Diagonalt över tomten gick en mindre körväg. Den registrerade högen låg i tomtens västra del, mellan gatan och den mindre körvägen.

Den 1968 undersökta högen hade legat på andra sidan gatan, ca 30 m VNV om den nu aktuella högen, och den förstörda anläggningen hade legat ett trettiotal meter rakt väster om denna.

Vid undersökningen 1968 framkom en rund stensättning med, som det tolkades av utgrävningsledaren, en fyllning från underliggande kulturlager.

Mellan stenarna i packningens mitt fanns nio brända ben vilka tolkades som en gravgömma. Spritt i anläggningen fanns en mängd krukskärvor och flintavslag. Under stensättningen och kring denna fanns ett upp till halvmetertjockt kulturlager som innehöll rikligt med krukskärvor av yngre bronsålderskaraktär och också nio fragment av smältdeglar.

I samband med utbyggnaden av Ringhals kärnkraftverk och Värö Bruk utfördes ett antal undersökningar av rösen, stensättningar och boplatsindikationer. I Lahall i södra delen av Väröhalvön provundersöktes några boplatsindikationer 1969 och 1970 (RAÄ RAPPORT 1975 B 46). Av dessa betecknades några såsom varande av bronsålderskaraktär på grundval av flintavfallet.

I Skällåkra och Biskopshagen, inom det blivande kärnkraftverkets område som något oegentligt numer kallas Ringhals, undersöktes 1968, 1969 och 1972 två rösen och ett tiotal runda stensättningar. De fåtaliga fynden utgjordes huvudsakligen av krukskärvor, av vilka några var rabbade. Gravarna hör sannolikt till bronsålderns slutskede (RAÄ RAPPORT 1975 B 47).

Undersökningen av den förmodade högen A3, visade att det inte var fråga om någon gravhög utan att det var en skärvstenshö. Förutom denna påträffades och undersöktes tre hård- eller kokgropar (A4-A6), men något kulturlager i egentlig mening fanns inte. Däremot fanns en del spridd flinta i de schakt och ytor som grävdes för att konstatera eventuella boplatslämningar i anslutning till anläggningarna.

Skärvstenshögen, som var 8 m i diameter och 0,9 m hög, låg på ganska kraftigt sluttande mark. I de södra och västra delarna av den, där marken sluttade mest, fanns en gles kantkedja av 0,5-1,5 m stora stenar. I övrigt bestod skärvstenshögen av mindre skärvstenar, skörbränd sten och obrända stenar i myllablandad sand som mot botten var kraftigt sotig. I östra delen, invid vägen, var högen skadad

av en teleledning. Spritt i högen fanns rikligt med slagen flinta och en del keramik.

De tre hårdgroparna låg på flat mark, ca 7 m sydväst om skärvstenshögen. De var mellan 1,5 och 3 m stora och omkring en halv meter djupa. Fyllningen i groparna bestod av skärvsten, skörbränd och obränd sten i sotig sand. I botten fanns ett tunt sotlager, men kol fanns endast i den största av dem. Inga fynd påträffades i groparna.

Lagerföljden i de schakt och ytor som grävdes var enhetlig och bestod av ett lager sandig mylla över sand, sandigt grus eller morän. I västra delen av det avbanade området övergick lagret med sandig mylla till ett mycket mörkfärgat lager med riklig humös inblandning. Det blev samtidigt betydligt djupare. I ett maskingrävt schakt ytterligare västerut mot sjön blev det humösa lagret meterdjupt och låg på sjösand. Botten på det humösa lagret låg här uppskattningsvis omkring en halv meter under sjöns yta och det förefaller troligt att mörkfärgningen hänger samman med sjön och inte är ett kulturlager. Inga fynd påträffades heller i lagret.

På den aktuella tomten gjordes också en mindre fosfatkartering. Prover togs på var femte meter i koordinatnätet och i övergången mellan sandig mylla och orörd mark. I anslutning till skärvstenshögen togs proverna under stenpackningen. De 22 proverna varierade mellan 40 och 424 P⁰. De högsta värdena fanns i områdets östra del, mot vägen och i slutningen. Längre österut, där marken planade ut mot sjön och där de tre groparna låg, var värdena låga.

På försök gjordes också en resistivitetsskartering av området av Kaj Ahlbom vid geologiska institutionen vid Chalmers Tekniska Högskola. Metoden innebär att man mäter variationer i det elektriska motståndet i marken för att på så vis försöka lokalisera ovan mark ej synliga anläggningar och konstruktioner. I det här fallet

användes ett avstånd mellan elektroderna på en meter. Eftersom denna kartering utfördes innan utgrävningen startat, karterades det område som föreföll lämpligast för bosättning, nämligen den tämligen plana norra delen av tomten. På grund av tidsbrist och eftersom det vid grävning av ett sökschakt i denna del av tomten visade sig finnas få spår av någon bosättning, kunde större delen av det resistivitetskarterade området inte kontrollundersökas. Inom det område där både kartering och utgrävning utfördes, visade det sig dock vara ganska dålig överensstämmelse mellan de anomalier som konstaterades vid karteringen och de faktiska arkeologiska företeelserna. Enligt Kaj Ahlbom står orsaken sannolikt att finna i det faktum att marken till största delen bestod av morän, vilken genom förekomsten av partiklar av olika kornstorlek inte är lämplig för denna typ av metod. För att anläggningar ska ge utslag vid resistivitetsmätning krävs nämligen att de ligger i homogent jordlager och därmed kontrasterar mot omgivande mark.

DISKUSSION OCH TOLKNING

Undersökningen gav klart besked om att den tredje högen i det tidigare lilla fornlämningsområdet inte var en gravhög, utan en skärvstenshö. Flera liknande skärvstenshögar har undersökts i Västsverige under de senaste åren, framförallt i Bohuslän. Uppbyggnaden och också läget är typiskt för dessa och gör att de skiljer sig något från de mellansvenska motsvarigheterna. De två bohuslänska skärvstenshögar som är direkta paralleller till den i Bua, har undersökts i Skee i norra Bohuslän (RAÄ RAPPORT 1979:4) och i Ödsmål i Stenungsundstrakten (RAÄ RAPPORT 1982:37). Bägge har legat på kanten till sluttningar och nere i sluttningen har en halvcirkelformad "mur" eller kantkedja lagts som stöd. Därefter har högen byggts upp av skärvsten, skörbränd och obränd sten och sannolikt också hushållsavfall vilket avtecknar sig som ett mer eller

mindre tjockt kulturlager i botten på högen. Vad som skiljer dessa från de mellansvenska är bl a storleken. De mellansvenska är ofta av betydligt större dimensioner än de västsvenska som sällan är mer än 5-7 m i diameter. Likaså tycks läget i anslutning till ett krön eller i en sluttning vara vanligare i Västsverige än i Mellansverige.

Vilken funktion skärvstenshögen i Bua har haft, går inte att med säkerhet fastställa, men uppbyggnaden antyder att man använt den som avfallshög, kanske framförallt från rensning av eldstäder och liknande. I de flesta eldstäder som man använt för matlagning, uppvärmning m m, har man i botten lagt ett eller flera lager av knytnävstora eller större stenar. Detta dels för att markera eldstaden och få ett icke brännbart bottenmaterial, men framförallt fyller stenarna en funktion genom att springorna mellan stenarna tillåter fritt flöde för syre till elden. Ytterligare en fördel med stenarna var sannolikt också att dom magasinerade värmen under kalla årstider. Efter en tids användning börjar dock stenarna att spricka sönder i allt mindre bitar, kol och sot fyller ut springorna mellan stenarna med minskad syretillförsel och kanske också värmemagasinerings som följd. Man har då rensat ut de gamla eldstäderna, där det då också av naturliga skäl har hamnat en del hushållsavfall, och slängt det på en avfallshög, skärvstenshögen. På samma plats har man också slängt annat avfall, bl a från tillverkningen av flintföremål. Vad som i det fallet är märkligt, är emellertid att man inte tycks ha utnyttjat flintan i särskilt hög grad eftersom det är ovanligt stora flintstycken som ligger i skärvstenshögen.

De tre hårdgroparnas läge i förhållande till de övriga anläggningarna och deras funktion är något svåra att förklara. Läget, nedanför skärvstenshögen och intill den lilla sjön förefaller inte riktigt naturligt för hårdgroparna eftersom de då hamnar bakom en avfallshög och inte framför den,

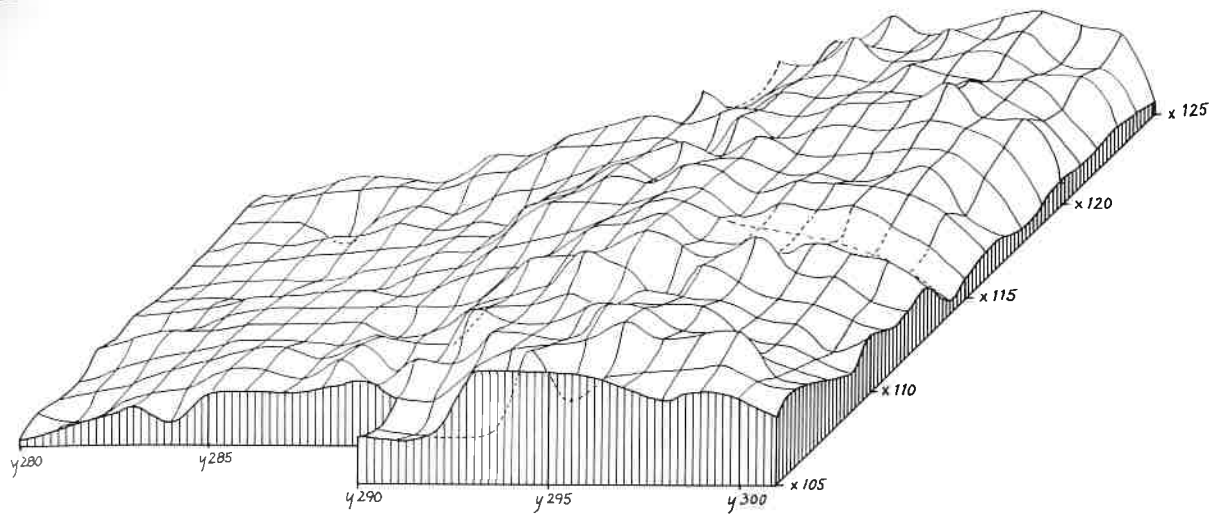

Fig 3. Diagram över den utförda resistivitetskarteringen. Avvikelse från markens normala resistivitet syns som "gropar" eller "förhöjningar".

Fig 4. Skärvstenshögen före undersökningen. Från SS0. Foto: M Jonsäter. Neg U49:2.

Fig 5. Halva skärvstenshögen genomgrävd. I förgrunden och t.h. syns några av de stora stenar som troligen utgjort begränsning för högen. Från SV. Foto: M Jonsäter. Neg U49:10-11.

upp på krönet av åsen. Om hårdgroparna har varit avsedda för matlagning eller andra till hushållet knutna ändamål bör de rimligtvis ha legat på "framsidan" av den boplats som hör till skärvstenshögen. En tolkning som dock både skulle kunna förklara deras funktion och läge är att de är avfallsgröpar med samma funktion som skärvstenshögen. De skulle då rent av kunna ha varit skärvstenshögens föregångare. Mot detta talar dock att det inte verkar sannolikt att man med dåtidens primitiva redskap har bemödat sig att gräva speciella gröpar bara för detta ändamål. Inte heller kan det förklaras med att gröparna grävts för att man skulle komma åt lera för keramiktillverkning och kliningsmaterial till hus, eftersom marken utgörs av grus och sand. En tredje möjlighet är att hårdgroparna har använts i samband med något hantverk och att de placerats vid sjön av brandsäkerhetsskäl. Exempel på sådant hantverk skulle kunna vara keramikbränning eller bronsgjutning. I anläggningarna har dock inte påträffats något som kan bekräfta denna hypotes.

Om man däremot ser på fornlämningsområdet som helhet så finns klara indikationer på att dessa hantverk har bedrivits inom området. Fynden av degelfragment i den 1968 undersökta skärvstenshögen visar klart att man bedrivit bronsgjutning i någon form inom området. Det är också ganska troligt att den stora mängden krukskärvor som påträffades har tillverkats på platsen även om det inte finns några direkta belägg för det. En genomgång av de brända ben som påträffades i denna hög har dessutom visat att det är fråga om djurben och således sannolikt är hushållsavfall och inte från en grav (muntligt meddelande Leif Jonsson).

En fråga som därmed uppstår, är om fyndmaterialet är lämningar från en ren verkstadsplats med bronsgjutning och keramiktillverkning eller om det är en egentlig boplats där man har gjutit brons och tillverkat keramik till husbehov. På flera andra platser i landet har man påträffat högar som

vid undersökning visat sig innehålla rikliga lämningar efter bronsgjutning. Broåsen i Grimetons socken och Svedaskogen i Fjärås socken är exempel på platser i Halland där sådana undersökts. I Bohuslän har liknande fornlämningar undersökts vid Bokenäs gamla kyrka och Humlekärr i Lyse socken. På de bohuslänska platserna har dock inte fynden varit koncentrerade till avfallshögar av samma slag som de halländska utan snarare legat i avfallslager. Från övriga Sverige kan nämnas två högar i Skälby i Uppland och inte minst de omfattande lämningarna efter bronsgjuteriverksamhet i Hallunda, Botkyrka socken strax söder om Stockholm. På dessa platser har dock framkommit betydligt mer omfattande fyndmaterial som förknippas med bronsgjutning än i Bua, som exempel kan nämnas att i Broåsen hittades tre hela och ca 300 fragment av smältdeglar tillsammans med omkring 200 bitar av gjutformar. I Humlekärr utgörs materialet av ca 360 degelfragment och ett 40-tal gjutformsfragment. Man har uppfattat dessa som lokaler som huvudsakligen har utnyttjats i samband med gjutning, dvs verkstadsplatser. Om man jämför fyndmaterialet från dessa med det från Bua, så ser man omedelbart skillnaden. I Bua-materialet finns endast en mycket liten del som kan förknippas med gjuteriverksamhet, medan däremot mängden krukskärvor är relativt stor. Att inte heller några fragment av gjutformar påträffats gör att man inte kan klassificera platsen som en verkstadsplats.

Sannolikt utgör skärvstenshögen och den 1968 undersökta högen rester efter en större boplats som troligen till största delen förstörts i samband med utbyggnaden av villaområdet och vägen. Det relativt rikliga keramikmaterialet skulle kunna indikera att boplatsen varit omfattande. Förekomsten av degelfragmenten på platsen måste indikera att man, åtminstone någon gång, har sysslat med bronsgjutning, men att det inte har hört till den ordinarie verksamheten på platsen. Det finns ingenting i det utgrävda materialet i övrigt som antyder vilket

ANVÄND LITTERATUR

Hyenstrand Åke. 1968. Skärvestenshögar och bronsåldersmiljöer. TOR 1967/1968.

Jaanusson Hille. 1981. Hallunda. A study of Pottery from a late Bronze Age Settlement in Central Sweden. Stockholm.

Jonsäter Mats. 1979a. Fornlämning 153a och b, del av gravfält och boplatslämningar. Bronsålder, romersk järnålder. Norra Båleröd 1:3, Skee sn, Bohuslän. RAÄ RAPPORT 1979:4

Jonsäter Mats. 1979b. Fornlämning 25 och 26, gravfält med underliggande boplat och ensamliggande röse. Äldre bronsålder-folkvandringstid. Hjälmsås 3:1, 4:1, 5:1, Fjärås sn, Halland. RAÄ RAPPORT 1979:8.

Jonsäter Mats. 1982. Fornlämningar i Beröl/Sandenområdet, Ödsbåls sn, Bohuslän. RAÄ RAPPORT 1982:37.

Niklasson Nils. 1948. En forntida boplat vid Bokenäs gamla kyrka. Göteborgs och Bohusläns fornminnesförenings tidskrift 1948.

Oldeberg Andreas. 1960. Skälbyfyndet. En boplatlämning från den yngre bronsåldern. Antikvariskt arkiv 15. Stockholm.

Olsson Agneta. 1983. Hantverk under bronsåldern - hemslöjd eller heltidsyssla? 3-betygsuppsats. Göteborg.

Svensson Brita. 1940. En gjuteriverkstad från bronsåldern. Göteborgs och Bohusläns fornminnesförenings tidskrift 1940.

Särlvik Ingegerd. 1972. Arkeologisk undersökning 1968 av stensättning nr 179:1 och bronsåldersboplat, Bua 10:87, Värö sn, Halland. RAÄ RAPPORT 1972 B4.

Särlvik Ingegerd. 1975a. Boplatser, stenålder, bronsålder och fornlämning 4, förmodad hög, Lahall, Bua och Backa, Värö sn, Halland. RAÄ RAPPORT 1975 B 46.

Särlvik Ingegerd. 1975b. Fornlämning 23-28 och 183, rösen och stensättningar, boplatrester bronsålder. Skällåkra och Biskopshagen, Värö sn, Halland. RAÄ RAPPORT 1975 B 47.

Särlvik I, Jonsäter M, Weiler E. 1977. Fornlämningsområden vid Brofjorden, Lyse sn, Bohuslän. Del 2. RAÄ RAPPORT 1977:16.

TEKNISKA OCH ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Grävningstid: 1977-05-16 - 06-03.

Arkeologisk personal: Mats Jonsäter.

Resistivitetskartering: Kaj Ahlbom samt studenter från geologiska institutionen vid Chalmers tekniska högskola.

Grovarbetstid: 149 timmar.

Maskintid: 1 timma.

Ekonomiskt kartblad: 6B 0f.

Koordinatsystem: Fristående. (Orienterat efter vägen).

Höjdsystem: Antaget.

Arkivmaterial: Anläggningsbeskrivningar, fyndförteckning, fosfatprotokoll, renritningar och foton förvaras i ATA.

Ritningar: 1 schaktplan i skala 1:100, 2 anläggningsplaner i skala 1:20, 1 profil i skala 1:20, 1 diagram över resistivitetskartering.

TECKENFÖRKLARING

Key to symbols used in drawings of plans and sections

Plan Plan

	Begränsning för fornlämning (eller förhöjning) Limit of monument
	Begränsning för stenpackning Edge of stone setting
	Begränsning för berg i dagen Edge of rock outcrop
	Grop, skärning Pit, cutting
	Begränsning för lager med kol Limit of charcoal area
	Begränsning för förekomst av brända ben Limit of spread of burnt bones
	Begränsning för förekomst av keramik Limit of spread of pottery
	Begränsning för övriga lager Limit of other level
	Backe eller strandvall Hill or raised beach
	Sten, över- och underliggande Stones overlapping each other
	Stenblock på schaktplan Stone shown in plan
	Lerkärl Pottery
	Fyndplats och fyndnummer Position of find and findnumber
	Nivåsiiffror Level
	Profilinje Line of drawn section
	Schaktgräns Limit of excavation
	Härdar Hearths

Profil Section

	Vegetationsskikt Turf-line
	Rekonstruerat vegetationsskikt Reconstructed turf-line
	Mylla Humus
	Lera, mjäla Clay
	Bränd lera Burnt clay
	Mo Sandy soil
	Sand Sand
	Grus Gravel
	Berg Rock outcrop
	Fyllning (vanl av mindre stenar) Infill (normally of smaller stones)
	Skärvsten (även i planen) Shattered rock
	Skörbränd sten Fire-cracked stones
	Sot Soot
	Kulturlager Culture layer
	Kol Charcoal
	B = obrända ben bones
	x = brända ben burnt bones
	Lerkärl Pottery

FÖRKORTNINGAR använda i texten utöver de allmänt vedertagna:

A = anläggning	h = hög
F = fynd	d = diameter
l = lång	dj = djup
b = bred	tj = tjock

ATA = Antikvarisk-topografiska arkivet (vid Riksantikvarieämbetet)

UNDERSÖKNINGSVERKSAMHETENS RAPPORTER trycks i ett begränsat antal exemplar. Enstaka exemplar samt beställningslistor för beställning kan rekvideras från Riksantikvarieämbetet, Undersökningsverksamheten, Box 5405, 114 84 Stockholm.

Redigering och layout Mats Jonsäter
Renritning och teckning Eva Crafoord-Jonsäter
Renskrift Ulla van Aalst

Göteborgs stads servicekontor
Grafiska avdelningen 1985

100 ex

ISSN 0348-9175

RIKSANTIKVARIEÄMBETET
UNDERSÖKNINGSVERKSAMHETEN

Gam. 258/85 14 OKT. 1985

Datum

1985-10-10

Ert datum

Beteckning

Er beteckning

Göteborgs arkeologiska museum
Norra Hamngatan 14
411 14 GÖTEBORG

Riksantikvarieämbetet får härmed översända den av Mats
Jonsäter upprättade redogörelsen för den arkeologiska
undersökningen år 1977.

En skärvstenshög i Värö, Värö socken, Halland

Eventuella önskemål om fynden för museets räkning
torde tillställas Riksantikvarieämbetet, Kpf, Box
5405, 114 84 STOCKHOLM inom 14 dagar för att kunna
beaktas vid fyndfördelningsföredragning för riksant-
tikvarien.

Enligt uppdrag

Ulla van Aalst

Fyndfördelning bekräftar 85.10.31/K.T.